

(hösten 1866/67 – sommaren 1868) bildar motsatsen till intervjuerna. De är oftast skrivna av utomstående personer, som beskriver eller bedömer en viss situation. De är även ögonvitnesskildringar, men i dessa har aktören ingen egentlig personlig kontakt med själva nöden. Efter nödåren har det uppstått en rad förklaringar, både tryckta (artiklar, noveller, romaner, vetenskapliga publikationer) och otryckta (berättelser). Vid sidan av dessa finns ännu de officiella undersökningarna, som till skillnad från de andra förklaringarna uppfattar händelserna uteslutande "von oben" utan att lämna plats för de utsatta personernas egna förklaringar.

De fyra forskarna har lyckats plocka fram enskilda individer på ett intressant och skickligt sätt, men även beskriva stora händelser och helheter. De fyra forskarna understryker redan i företalet att de inte har strävat efter nya förklaringar. I stället har de gett röst åt den enskilde, blåst liv i den uthungrade, tecknat upp tiggarens mentalitet samt lyst upp nödårens mörka och dystra stigar.

Holger Weiss

Sekelskiftets nationella historieforskare kunde tänka sociologiskt

Jukka Tervonen, J.R. Danielson-Kalmari. Historiantutkija ja -opettaja [J.R. Danielson-Kalmari. Historieforskare och -lärare], *Historiallisia tutkimuksia* 163. 296 s. Helsinki 1991.

Pekka Ahtiainen, *Kulttuuri, yhteisö, yksilö. Gunnar Suolahti historiantutkijana* [Kulturen, samfundet, individen. Gunnar Suolahti som historieforskare], *Historiallisia tutkimuksia* 162. 235 s. Helsinki 1991.

De avslutande arbetena i Pekka Ahtiainens och Jukka Tervonens projekt om historieskrivningens historia visar åtminstone, att historieforskningen i Finland än idag står inför samma utmaningar som för hundra år sedan.

Jukka Tervonens doktorsavhandling om J.R. Danielson(-Kalmari), som var Gunnar Suolahtis (Palander) lärare, är inte i första hand biografisk, utan historiografisk. Den behandlar egentligen "en nationell vetenskaps" uppkomst och expansion, hur nya företeelser hela tiden får signifikans för det nationella projektet Finland. Eftersom den språknationel-

la stat och finskspråkiga kultur som finskhetsrörelsen skapade idag upplevs som på något sätt hotade, kan ämnesvalet och tematiseringen betraktas som relevanta.

En disposition som behandlar Danielson-Kalmaris produktion i kronologisk ordning men med systematiska analyser är uppenbarligen den mest ändamålsenliga med tanke på forskningsuppgiften. En historisk narration i kombination med avbrott i narrationen för analys medför givetvis alltid framställningstekniska problem, men i denna undersökning sitter de dryftande avsnitten i allmänhet väl i berättelsen. Bokens struktur leder emellertid till att författaren upprepade gånger framhäver hur den vetenskapliga rollen hos Danielson var sammankopplad med rollen som nationalandans skapare.

Undersökningen består i stor utsträckning av referat av Danielsons arbeten. Inom historieforskningen måste man dock tillerkänna rekonstruktionen – d.v.s. att läsaren med berättartekniska medel leds in i forskningsobjektets verklighet – en ställning som är likvärdig med de explicita slutsatserna som vetenskapligt resultat. Allt referat material behöver sålunda inte heller explicit anknyta till argumentationen; redan berättelsen avspeglar författarens uppfattning om det viktigaste som materialet kan ge. Framställningen blir särskilt levande genom att författaren redogör för Danielson-Kalmaris recensioner och recensioner av dennes egna arbeten: här framträder de aktuella spänningarna inom kulturen utan att de behöver understrykas. Tervonen har lyckats skriva historia utan att nedsjunka till Danielson-Kalmaris egen citatologiska metod eller å andra sidan till samhällsvetenskaplig jargong. På sina ställen drunknar forskarens egen röst dock i dånet av den undersökta tidens nationella retorik. Förkunnande av ifrågasvarande företeelsers och aktörers storhet eller betydelse räcker inte riktigt till som analys i de avsnitt där forskaren avbryter referatet och preciserar sina egna slutsatser.

I enlighet med traditionen inom historieforskningen i Finland upptar Tervonens källlitteratur endast egentliga historiska undersökningar. Hans konklusioner omintetgör inte av att han utslutit de samhällsteoretiska och psykologiska diskussionerna om nationalitetsidén och 1800-talets borgerliga människa, men på sina ställen hade hans gestaltning av forskningsproblemet kunnat bli mera inträngande om han känt till dem. Eftersom Tervonen har fäst uppmärksamhet vid den extas Danielson-Kalmari i stormännens närvaro kände över den nationella sammansmältningen (s. 29), vågar jag utan att mästra hans framställning föra fram några ledtrådar som jag själv skulle ha följt.

Av Tervonens resultat kan man utläsa, att Danielson-Kalmari å ena sidan upplevde den nationella enheten som "en gemensam moder" som slöt sina barn i sin famn, men å andra sidan häftigt försvarade individens andliga autonomi, t.ex. mot det alltför fasta samfundsmässiga normtryck som den konservativa Agathon Meurman krävde. Frukta för att

bli uppslukad och förlora sin identitet framkommer också i förhållande till öst, till "de slaviska massorna", till revolutionens "malström" och dess smittospridande "pesthärd". Psykobiografiskt kan man sluta sig till att det centrala problemet för Danielson-Kalmari var att ständigt på nytt skapa och forma sin egen identitet med det nationella bildgalleriets hjälp, att bevara sambandet med den livgivande helheten (det egna folket), men undgå utplånandet av de egna psykiska gränserna (den yttre världen som uppslukande, men å andra sidan som kulturellt impuls-givande). Med tanke på Tervonens problemställning, den nationella vetenskapen, vore ett sådant resultat ännu inte tillräckligt, utan det borde användas som analysredskap. Med dess hjälp kunde man granska hur den historiska variationen färgades genom den ovan uppskisserade upplevelsestrukturen. Avstod Danielson-Kalmari från individens frihet och öppenheten för kulturimpulser för att bevara nationell enhet till varje pris – räckte för honom den materiella kulturhistorien, t.o.m. rasens biologiska fortbestånd, slutligen som bevis för nationens egenart? Danielson-Kalmari ansåg att den västerländska civilisationen räddat Finland från det asiatiska, från att "stelna i ofrihet och tomma yttre former", men stelnade själv enligt samtida beskrivningar till en så högtidlig inkarnation av nationalanden att hans blotta närvaro "förkvävde andningsorganen". Ett psykohistoriskt forskningsresultat vore att påvisa yttre händelsers inverkan på den inre autonomi och det objektberoende som Danielson-Kalmari upplevde samt via och i bearbetning av dessa på hans historiska produktion.

En annan fråga som vore värd en dryftning är som ofta nämns att Danielson-Kalmaris offentliga och privata jag sammanföll. Tervonen ger på basen av ett omfattande källmaterial en bild av en vetenskapsman och gammalfinsk politiker, vars eget liv omedelbart sammansmälte med och blev en del av den nationella utveckling han konstruerade. Här kommer Tervonen till samma slags resultat som Irma Sulkunen i hennes undersökning av Miina Sillanpääs kollektiva själv-representans. Danielson-Kalmari var en bildningsborgare från slutet av 1800-talet och saknade knappast personligt djup. Var fanns hans personliga smärtpunkter och motiv? Problematiseringen av det egna jaget hade blivit vanligare i Finland redan inom väckelserörelserna under 1800-talets första hälft som hjälpte de förmoderna människorna av folket att lösgöra sig från de psykiska gränser som samfundsstrukturerna uppställde och att acceptera en relativ separation och autonomi – en individuell ävlan. Hos Danielson-Kalmari kodades denna ävlan kanske på ett sådant sätt att individens relation till samhället inte blev ett problem. Han underkastade sig offentliga förpliktelser och en hård arbetsdisciplin för att skapa en så fullständig och djuplodande nationell historia som möjligt, för att för sig själv skapa ett gott objekt, som bidrog till att ge hans liv innebörd. Modern borde stödas så att hon i sin tur kunde stöda sitt barn. Foster-

landets födelse blev en parallell till den egna födelsen; födelsemetaforen förekommer ofta i Danielson-Kalmaris produktion. Han upplevde synbarligen att han var som den av honom skildrade A.I. Arwidsson, ett redskap för nationalanden. Danielson-Kalmaris person kunde på detta sätt knytas till kulturutvecklingen på ett moderiktigt "kulturalistiskt" sätt, utan att man därför behövde förkasta den utvecklingspsykologiska grunden. Om man på ett plan skulle se fosterlandet som barndomens primärobjekt skulle man inte heller behöva dryfta om Danielson-Kalmaris motiv var osjälviska eller egoistiska.

Danielson-Kalmari bidrog till att Karl Lamprechts kulturihistoria slog rot i Finland. Bevarandet av primärobjektet också under ofärdsåren krävde att Danielson-Kalmari fäste uppmärksamhet vid folkets materiella liv, som skulle fortbestå även om den högre kulturen tillfälligt gick under. Danielson-Kalmari kunde inte som de svenska kulturhistorikerna projicera sig själv enbart på de skapande individerna, utan han krävde ett meningsfullt scenario för nationens utveckling, även om han stod främmande för psykologisk determinism. Enligt honom upphävde det materialistiska forskningsgreppet subjektets val och frihet. Man kunde tolka denna ambivalenta inställning som en fruktan för introspektion, men jag ser Danielson-Kalmaris behov av idealisering som en mera avgörande konflikt. Om fosterlandet var en gemensam moder, var fosterlandets stormän och historievetenskapens stormän åter fäder, med vilkas hjälp sonen uppnådde ett visst spelrum och en i förhållande till utgångspunkten meningsfull riktning för sin verksamhet. Modern behöver sonens självständiga förmåga, sonen kan gläda sig över sitt kunnande utan att bli skild från det dyadiska sambandet. Därför får moder natur hos Danielson-Kalmari mänskliga konnotationer och mänsklighetens historia på motsvarande sätt en naturenlig innebörd.

Den organiska utvecklingen gick mot andlig frihet, vilket bl.a. innebar att de lägre klasserna "höjdes" närmare "tidens sociala ideal". "Livsvätskorna" måste ledas tillbaka till "rötterna" för att den nationella organismen skulle fortbestå i kampen om överlevnaden. "Trångmål" och "brist" var inte eviga. Först måste man skapa en nationell enhet, sedan förbättra de lägre klassernas ställning inom denna skyddande helhet. Utvecklingen gick på ett sätt som påminner om Spencers tankar till att organen specialiserades och funktionerna differentierades på en ny nivå. Den nationella historieskrivaren var nationens specialiserade känslspröt, en visionär, skaparen av samhörighet. Också i Danielson-Kalmaris användning av den organiska metaforen kan man urskilja förändringar – i något skede blir enighetens imperativ så dominerande, att de konflikter som för utvecklingen framåt för honom framstår som ett yttre hot och inte som en inre dynamik.

Tervonens avhandling ger impulser för fortsatta undersökningar, t.ex. om hur finskhetsprojektet förändrades, hur kulturen öppnade sig mot

världskulturen och hur den stängdes in inom snäva nationella gränser. Undersökningens värde minskas inte av att man på basen av samma material kan föra argumentationen vidare i olika riktningar.

*

Pekka Ahtiainen har gjort sig känd som en passionerad förespråkare för metodiska experiment. Hans doktorsavhandling är emellertid inget metodiskt experiment utan en beskrivning av ett sådant. Huvudrubriken "Kulturen, samfundet, individen" vittnar om att han dryftar humanvetenskapernas genomgående grundfrågor – kulturen som formare av människan, människan som formare av kultur – med Gunnar Suolahti som exempel. Forskaren företar en rationell rekonstruktion i skydd av en historisk rekonstruktion.¹ Man kunde tänka sig att Ahtiainen såsom Yrjö-Koskinen/Suolahti "nästan blev sjuk i brist på synteser" (s. 166) och på detta sätt nådde fram till de frågor som han betraktade som viktiga (s. 195). Lösningen säger något om de humanistiska och statsvetenskapernas grundfrågor: det är säkrast att behandla sina egna tankar och prioriteringar inom ramen för en klassikers texter för att säkra sitt lärodomsprovs mottagande och finansiering.

Ahtiainen hade kunnat stöta på samma finansieringssvårigheter som hans förebild Suolahti, om han hade försökt fortsätta där denne slutade. Till det mest nedslående i boken hör skildringen av hur Suolahti fick sin enda långsiktiga finansiering för att skriva den nationella stormannen Yrjö-Koskinens biografi och närmast blev tvungen att knäpa ihop snabba skisser utgående från sitt stora mentalitetshistoriska forskningsföretag. Diskriminering på basen av språk förklarar inte det stora projektets öde: vetenskapsbyråkrater med sämre förmåga att gestalta problem och skapa synteser betraktade inte sådana projekt som genomförbart där envar inte på samma sätt direkt kunde avläsa resultaten ur en avgränsad källgrupp (jfr s. 94, 125–127, 144, 194).

Den Lamprecht-inspirerade grundsyn som Suolahti tillägnade sig var ett svar på frågan hur man skulle skapa en syntes av det moderna samhället med differentierade levnadssfärer. Det var inte möjligt genom att samla faktakunskap från olika områden, ty faktas historicitet avgjordes av deras betydelse för människan. Slutsatser därom förutsatte en egen uppfattning om den kulturella totalitet som växte fram i historien – en uppfattning om vad som var viktigt för människan och hur olika frågor

¹ Om skillnaden se Martin Kusch, 'Filosofian historian tutkimus: historiatiedettä vai filosofiaa?', *Tiede & edistys* 1989, s. 277–280. Simo Knuutila, 'Merkityksen sosi-aalisesta ja rationaalisesta rekonstruktioista', Juhani Mylly (toim.), *Poliittinen historia ja yhteiskuntatieteet*, Turun yliopiston poliittisen historian julkaisu C 23 (1986), s. 9–14.

hängde samman.² Suolahtis krav på att man borde beakta den experimentella psykologins och naturvetenskapernas resultat stod på intet sätt i konflikt med det subjektiva momentet, med den av de historiska puristerna fördömda inlevelseförmågan. Båda hjälpte forskaren att gestalta vad som var väsentligt i detaljerna, vad som var typiskt, att "ur faktas kaos finna de meningsfulla beröringspunkterna, de knutar där olika trådar löper samman" (Jutikkala). Suolahti ansåg att en forskare bara kunde skriva sådan historia som intresserade honom själv som personligt problem. Forskaren skrev alltid sådan historia som var viktig för honom själv i nuet. Det kunde inte förhålla sig på annat sätt. Det var omöjligt att skriva totalt främmande företeelsers historia.

Att ta sin egen plats i historien visar sig vara en mera fruktbar infallsvinkel än en objektivitet som strävar till att vara utomstående och som smugglar in nuets självklarheter i det förflutna redan i sättet att bilda begrepp utan att identifiera de krafter som producerat det egna förhållningssättet. Ifall källfetischisterna – såsom Suolahti hoppades – skulle ha insett sina egna verklighetsbilders relativitet, skulle "ur vår krets ha förvunnit en sådan objektivitetssträvan som betraktar staplandet av döda fakta som huvudsaken, som av ren försiktighet skyr varje originell tanke, vilket helt konsekvent leder att man dyrkar en så vardaglig uppfattning som möjligt och medför all därtill hörande höglärd torrhet" (s. 184–189, 196). Danielsons och Palanders gammalfinska projekt kunde öppna sig för nya europeiska impulser eftersom det kunde stöda sig på framstegstanken och eftersom den samhällliga syntesen tjänade finskhetens sak genom att göra också vardagslivet till en del av kulturen. Ett förverkligande av individens utvecklingspotential främjade identifieringen av nationens egenart och tvärtom. Den samhällliga integrationen var också ett centralt problem för finskhetsprojektet. Den finlandssvenska historieskrivningen stod däremot främmande för synteser och ställde enskildheter och individer i centrum. Det politiska fördärvade inte nödvändigtvis vetenskapen. Ahtiainens egen inlevelse i Suolahti (s. 17) har lyft fram bokens mest aktuella resultat, vilket redan i sig är nog som belöning för den historiografiska mödan.

Detta lyfter för läsaren fram frågan varför den finländska historieforskningen numera skyr syntesförsök och nöjer sig med ett antikvariskt samlande av detaljer också inom den s.k. mentalitetshistorien? Historieskrivningen i Finland i början av seklet var metodiskt sett mera internationellt inriktad än någonsin senare. Ahtiainen konstaterar att behovet att motivera en nationell existens genom att syntetisera en finsk kultur ur vardagslivet försvann i det självständiga Finland. Forskarna isolerade sig från sitt samhälles problem och från grannvetenskaperna.

² För en diskussion härom, se t.ex. Martin Heidegger, *Sein und Zeit* (16. Auflage, Tübingen 1986), s. 392–404.

Vardagslivets historia banaliserades till statistik utan vyer. Uppenbarligen skrämmer kravet på att "ta sin plats i historien" såväl forskaren som nationen själv och leder till en tro på att man kan undvika problemen genom att ordna "fakta" som föremål.

En psykologiserande historieskrivning i den form Suolahti och senare Pertti Renvall uppfattade den, utgjorde i ingen händelse ett alternativ till en analys av de ekonomiska och sociala drivkrafterna. Suolahtis modell för den moderna individens födelse i och med kapitalismen kan inte anklagas för reduktionism, än mindre för att vara blind för samhällskonflikter. Den påminner om Norbert Elias civilisationshistoria som formulerades tre decennier senare. Hur individen levde formade också hans mentalitet. Suolahti strävade att med den historiska socialpsykologins hjälp knyta samman drivkrafter från olika områden och i bästa fall uppnå en totalhistoria, i sämsta fall trots allt en förklaringsmodell som var mera täckande än den politiska händelsehistorien. Det psykologiserande greppet förnekade inte nödvändigtvis objektiva, överindividuella faktorer, utan förklarade hur människans motivation sammanhängde med dem. På detta sätt överskreds på sätt och vis Windelbands, Rickerts, Diltheys och Webers problem rörande gränsdragningen mellan humanvetenskaperna som undersökte betydelser och de vetenskaper som sökte lagbundenheter: de objektiva faktorerna blev historia först i form av mänskliga betydelser. För att forskaren skall kunna förstå sambanden krävs att han sätter sin egen erfarenhet och fantasi på spel (s. 54–56, 90–91).

Jag vågar tro att Ahtiainen och Tervonen i sina följande arbeten inte nöjer sig med att beskriva metodiska experiment utan försöker genomföra sådana i praktiken. De har de bästa förutsättningar, nämligen ett personligt engagemang.

Juha Siltala